

Марина Юріївна Сидіч
здобувач III курсу аспірантури
ORCID 0009-0005-9646-9835
e-mail: sydych.m.u@gmail.com,

Донбаський державний педагогічний університет, м. Дніпро

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ ЕКСПОРТНИХ ТА ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ

Постановка проблеми. В умовах посилення глобалізаційних процесів та інтеграції України у світову економіку, зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) посідає одне з ключових місць у розвитку національного господарства та окремих суб'єктів господарювання. Експортні та імпорتنі операції є невід'ємною складовою функціонування багатьох підприємств, впливаючи на їхні фінансові результати, конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість. Проте, складність та багатогранність ЗЕД-операцій, пов'язана з необхідністю дотримання національного та міжнародного законодавства, валютних обмежень, митних процедур, а також високі ризики, що супроводжують їх (валютні ризики, ризики недотримання договірних умов, митні ризики, ризики шахрайства), вимагають чіткої та ефективної системи обліку та контролю.

Незважаючи на значні напрацювання у сфері бухгалтерського обліку та контролю, методологічні засади обліково-контрольного забезпечення експортних та імпорتنих операцій залишаються предметом дискусій та потребують подальшого удосконалення. Існуючі нормативно-правові акти не завжди забезпечують єдиний підхід до відображення та оцінки таких операцій, що може призводити до спотворення фінансової звітності та ускладнювати управлінські рішення. Недостатній рівень внутрішнього контролю на підприємствах часто є причиною збитків, нецільового використання коштів та порушень законодавства. Отже, розробка та впровадження ефективних методологічних засад обліку та контролю експортних та імпорتنих операцій є критично важливим для забезпечення прозорості, достовірності та законності ЗЕД, а також для мінімізації фінансових та операційних ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання обліку та контролю зовнішньоекономічної діяльності привертають значну увагу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Серед українських дослідників, що зробили вагомий внесок у цю сферу, варто відзначити праці таких вчених, як Ф. Бутинець, який приділяв увагу загальним аспектам бухгалтерського обліку, включаючи особливості обліку в зовнішньоекономічній діяльності [1]. Н. Ткаченко досліджувала питання фінансового обліку та міжнародних стандартів, що мають пряме відношення до ЗЕД [2]. В. Савченко та О. Петрук розкривали проблеми та шляхи вдосконалення обліку валютних операцій. Роботи К. Болдовської зосереджені на проблемах контролю та аудиту в економічній діяльності, що включає аспекти ЗЕД [3]. І. Бланк та В. Гордополов вивчали організацію обліку

та контролю на підприємствах різних форм власності [4; 5].

Зарубіжні наукові школи також активно розробляють методологічні підходи до обліку та контролю міжнародних операцій. Зокрема, праці Р. Аткінсона, А. Ейзенхардта та М. Шейнбаха присвячені управлінському обліку та контролю, що є невід'ємною частиною ефективного управління ЗЕД [6; 7].

Незважаючи на значний обсяг наукових напрацювань, більшість досліджень зосереджуються на окремих аспектах обліку (наприклад, облік валютних операцій або ПДВ) або контролю (митний контроль). Комплексне ж вивчення методологічних засад обліку та контролю експортних та імпорتنих операцій, з урахуванням новітніх викликів (цифровізація, зростання кіберризиків, зміни у міжнародному торговому праві), залишається недостатньо розкритим. Також існує потреба в адаптації загальних теоретичних положень до специфіки українського законодавчого поля та практичних реалій вітчизняних підприємств. Відсутність єдиної, комплексної методології, що охоплює всі етапи обліку та контролю ЗЕД-операцій, свідчить про наявність прогалин, які потребують подальшого наукового пошуку.

Метою даної наукової статті є розробка та обґрунтування комплексних методологічних засад обліку та контролю експортних та імпорتنих операцій на підприємствах, що дозволить підвищити ефективність їхнього управління, забезпечити достовірність фінансової інформації та мінімізувати пов'язані з ЗЕД ризики.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні завдання:

1. Узагальнити теоретичні основи та економічну сутність експортних та імпорتنих операцій.
2. Проаналізувати нормативно-правове регулювання обліку та контролю ЗЕД в Україні та його відповідність міжнародним стандартам.
3. Дослідити особливості документального забезпечення та первинного обліку експортних та імпорتنих операцій.
4. Розкрити специфіку обліку валютних операцій та курсових різниць.
5. Розробити рекомендації щодо вдосконалення системи внутрішнього контролю експортних та імпорتنих операцій на підприємстві.
6. Обґрунтувати роль та напрямки використання сучасних інформаційних технологій в обліку та контролі ЗЕД.

Виклад основного матеріалу дослідження.**1. Теоретичні основи експортних та імпорتنих операцій та їх нормативно-правове регулювання**

Експортні та імпорتنі операції є формами зовнішньоекономічної діяльності, що передбачають переміщення товарів, послуг, робіт або прав інтелектуальної власності через митний кордон країни. Експорт — це продаж товарів/послуг резидентами країни нерезидентам, тоді як імпорт — це придбання товарів/послуг резидентами у нерезидентів. Ці операції істотно впливають на платіжний баланс країни, валютний курс та економічне зростання.

Облік експортних та імпорتنих операцій в Україні методологічно ґрунтується на Законі "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність", нормах Митного і Податкового кодексів, а також положеннях П(С)БО та МСФЗ. При цьому особлива увага приділяється П(С)БО 21 "Вплив змін валютних курсів" для коректного відображення валютних операцій та курсових різниць. Окрім того, Інкотермс, як невід'ємна частина міжнародних договорів, відіграють пряму роль у визначенні облікових процедур через розподіл відповідальності, витрат і ризиків.

2. Документальне забезпечення та первинний облік ЗЕД-операцій

Достовірність обліку експортних та імпорتنих операцій значною мірою залежить від належного документального забезпечення. Основними первинними документами, що підтверджують здійснення таких операцій, є:

- Зовнішньоекономічний контракт (договір) — основний документ, що регламентує умови поставки, оплати, ціни, терміни, відповідальність сторін.
- Інвойс (рахунок-фактура) — документ, що виставляється продавцем покупцю та містить інформацію про найменування, кількість, ціну та вартість товарів/послуг.
- Митна декларація — обов'язковий документ, що подається до митних органів і містить вичерпну інформацію про товари, їх вартість, країну походження та призначення.
- Транспортні документи (коносамент, авіанакладна, міжнародна автомобільна накладна (CMR), залізнична накладна) — підтверджують факт перевезення товарів.
- Платіжні документи (банківські виписки, платіжні доручення) — підтверджують факт оплати чи отримання коштів.
- Акти приймання-передачі, сертифікати якості та інші документи, що підтверджують якість та відповідність поставки умовам контракту.

Первинний облік експортних та імпорتنих операцій має забезпечувати своєчасне і повне відображення усіх фактів господарської діяльності з дотриманням принципів безперервності та відповідності.

3. Облік валютних операцій та курсових різниць

Однією з ключових особливостей обліку зовнішньоекономічних операцій є їх здійснення в іноземній валюті. Відповідно до П(С)БО 21 та МСФЗ, операції в іноземній валюті при первісному визнанні відображаються у валюті звітності шляхом перерахунку суми в іноземній валюті із застосуванням валютного курсу на дату здійснення операції.

Невід'ємною частиною обліку валютних операцій є визначення та відображення курсових різниць. Вони виникають тоді, коли валютний курс змінюється між

датою проведення операції та моментом її оплати чи датою підготовки фінансової звітності.

Курсові різниці поділяються на:

- Операційні курсові різниці — виникають за монетарними статтями (грошові кошти, дебіторська та кредиторська заборгованість) внаслідок їх перерахунку на дату балансу та/або дату здійснення господарської операції. Вони відображаються у складі інших операційних доходів або витрат.

- Балансові курсові різниці — пов'язані з перерахунком статей балансу в іноземній валюті для складання консолідованої фінансової звітності.

- Облік експортних операцій передбачає визнання доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на дату передачі ризиків та вигод, що, як правило, відповідає моменту відвантаження товарів або надання послуг. При цьому застосовується нульова ставка ПДВ для експорту товарів (за умови підтвердження факту експорту митною декларацією). Облік імпорتنих операцій включає визнання імпортованих активів за первісною вартістю, яка складається з контрактної вартості, митних платежів (ввізне мито, акцизний податок), транспортно-заготівельних витрат, витрат на страхування та інших безпосередньо пов'язаних з придбанням витрат. Вхідний ПДВ при імпорті відображається як податковий кредит за умови його сплати та наявності належно оформленої митної декларації.

4. Методологічні засади контролю ЗЕД-операцій

Контроль експортних та імпорتنих операцій є системою заходів, спрямованих на забезпечення законності, ефективності та доцільності здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Він поділяється на внутрішній та зовнішній (державний).

Внутрішній контроль є невід'ємною частиною системи управління підприємством. Його метою є:

- Забезпечення відповідності ЗЕД-операцій вимогам законодавства та внутрішніх політик.
- Охорона активів від несанкціонованого використання або втрат.
- Забезпечення достовірності та повноти облікової інформації.
- Підвищення операційної ефективності ЗЕД.
- Система внутрішнього контролю повинна включати:
 - Сегрегацію обов'язків (розмежування функцій замовлення, отримання, обліку, оплати).
 - Авторизацію операцій (затвердження уповноваженими особами).
 - Документальне оформлення всіх операцій.
 - Фізичний контроль за збереженням товарів.
 - Регулярні звірки (між обліковими даними та фактичною наявністю, між даними підприємства та банків).
 - Аналіз та моніторинг показників ЗЕД.

Державний контроль здійснюється відповідними уповноваженими органами та включає:

- Митний контроль: перевірка законності переміщення товарів через митний кордон, правильності нарахування та сплати митних платежів, дотримання митних режимів.
- Валютний контроль: контроль за дотриманням валютного законодавства, своєчасністю надходження валютної виручки та розрахунків з нерезидентами. Здійснюється банками та Національним банком України.

• Податковий контроль: перевірка дотримання податкового законодавства (ПДВ, податок на прибуток тощо) при здійсненні ЗЕД-операцій.

Вдосконалення методології контролю експортних та імпорتنних операцій вимагає активного впровадження інформаційних технологій. Сучасні ERP-системи, облікові спеціалізовані програми і системи електронного документообігу дозволяють автоматизувати процеси обліку, контролювати своєчасність надходження документів, здійснювати оперативний аналіз даних та виявляти відхилення. Використання технологій Big Data та аналізу даних відкриває нові можливості для виявлення ризиків, моніторингу транзакцій та прогнозування.

Висновки. Дослідження методологічних засад обліку та контролю експортних та імпорتنних операцій дозволило сформувати низку важливих висновків. Комплексний підхід обліку та контролю ЗЕД є запорукою ефективного функціонування підприємств на міжнародних ринках. Чітке дотримання нормативно-правових вимог, глибоке розуміння економічної сутності зовнішньоекономічних операцій та застосування належних облікових процедур є критично важливими для формування достовірної фінансової звітності.

Облік валютних операцій та курсових різниць вимагає особливої уваги, оскільки неправильне їх відображення може призвести до значних викривлень фінансових результатів. Система внутрішнього контролю на підприємствах повинна бути не просто формальною вимогою, а дієвим інструментом управління ризиками, що супроводжують ЗЕД-операції. Її вдосконалення шляхом розмежування функцій, посилення авторизаційних процедур та регулярних звірок є першочерговим завданням.

Цифровізація та впровадження сучасних інформаційних технологій в обліково-контрольні процеси ЗЕД відкривають нові можливості для підвищення їх ефективності, прозорості та оперативності. Автоматизація сприяє мінімізуванню вплив "людського фактора", скоротити час на обробку інформації та покращити якість аналітичних даних для прийняття управлінських рішень.

Загалом, ефективні методологічні засади обліку та контролю експортних та імпорتنних операцій не лише забезпечують дотримання законодавства, а й сприяють підвищенню конкурентоспроможності підприємств, їхній адаптації до динамічних умов світового ринку та сталому економічному розвитку.

Список використаних джерел

1. Бутинець Ф. Ф., Жилей В. І. Облік і аналіз ЗЕД. Практикум : навч. посібник. Житомир : ПП "Рута", 2001. 224 с.
2. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський (фінансовий) облік, оподаткування і звітність : підручник. 6-те вид. Київ : Алерта, 2021. 926 с.

3. Болдовська К. П. Особливості та складові облікового забезпечення міжнародних операцій суб'єктів господарювання. *Економіка та суспільство*. 2022. № 35. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-33>.

4. Бланк І. А. Управління фінансами підприємств: підручник. Київ : Ніка-Центр, 2005. 768 с.

5. Гордолов В. Ю. Методологічні положення бухгалтерського обліку експортно-імпорتنних операцій підприємств. *Агросвіт*. 2018. № 13. С. 15–27. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/13_2018/4.pdf.

6. Atkinson A. A., Banker R. D., Kaplan R. S., Young S. M. *Management Accounting*. 3rd ed. Upper Saddle River, NJ : Prentice Hall, 2001.

7. Eisenhardt K. M., Martin J. A. Dynamic Capabilities: What Are They? *Strategic Management Journal*. 2000. Vol. 21, № 10-11. P. 1105–1121. DOI: [https://doi.org/10.1002/1097-0266\(200010/11\)21:10/11<1105::AID-SMJ133>3.0.CO;2-E](https://doi.org/10.1002/1097-0266(200010/11)21:10/11<1105::AID-SMJ133>3.0.CO;2-E).

References

1. Butynets, F. F., Zhylyei, V. I. (2001). *Oblik i analiz ZED. Praktikum [Accounting and analysis of foreign economic activity. Practical course]*. Zhytomyr, PP "Ruta". 224 p. [in Ukrainian].

2. Tkachenko, N. M. (2021). *Bukhhalterskyi (finansovyi) oblik, opodatkuvannya i zvitnist [Accounting (financial) accounting, taxation and reporting]*. 6th ed. Kyiv, Alerta. 926 p. [in Ukrainian].

3. Boldovska, K. P. (2022). *Osoblyvosti ta skladovi oblikovoho zabezpechennia mizhnarodnykh operatsii subiektiv hospodariuvannya [Features and components of accounting support for international transactions of business entities]*. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 35. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-33> [in Ukrainian].

4. Blank, I. A. (2005). *Upravlinnia finansamy pidpriemstv [Management of Enterprise Finances]*. Kyiv, Nika-Center. 768 p. [in Ukrainian].

5. Hordopolov, V. Yu. (2018). *Metodolohichni polozhennia bukhalterskoho obliku eksportno-importnykh operatsii pidpriemstv [Methodological provisions for accounting for export-import operations of enterprises]*. *Ahrosvit*, 13, pp. 15–27. Retrieved from http://www.agrosvit.info/pdf/13_2018/4.pdf [in Ukrainian].

6. Atkinson, A. A., Banker, R. D., Kaplan, R. S., Young, S. M. (2001). *Management Accounting*. 3rd ed. Upper Saddle River, NJ : Prentice Hall.

7. Eisenhardt, K. M., Martin, J. A. (2000). Dynamic Capabilities: What Are They? *Strategic Management Journal*, Vol. 21, No. 10-11, pp. 1105–1121. DOI: [https://doi.org/10.1002/1097-0266\(200010/11\)21:10/11<1105::AID-SMJ133>3.0.CO;2-E](https://doi.org/10.1002/1097-0266(200010/11)21:10/11<1105::AID-SMJ133>3.0.CO;2-E).

Стаття надійшла до редакції 03.01.2025
Рецензовано: 30.01.2025

Формат цитування:

Сидіч М. Ю. Методологічні засади обліку і контролю експортних та імпорتنних операцій. *Вісник економічної науки України*. 2025. № 1 (48). С. 39-41. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2025.1\(48\).39-41](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2025.1(48).39-41)

Sydich, M. Yu. (2025). *Methodological Principles of Accounting and Control for Export And Import Operations*. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (48), pp. 39-41. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2025.1\(48\).39-41](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2025.1(48).39-41)

